

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОМБАРДІВ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛОМБАРДНОГО БІЗНЕСУ

Розглянуто особливості бухгалтерського обліку в діяльності ломбардів історичному контексті

Постанова проблеми. Ломбардний бізнес є одним з найприбутковіших в сучасних умовах господарювання та виконує ряд соціальних функцій в розвитку економіки країни. Проте, ломбард є не новим фінансовим інститутом, який виник з розвитком ринкової економіки. Ломбардний бізнес має довгу історію та значний досвід на ринку фінансових послуг. Зважаючи на те, що ломбарди є специфічними небанківськими фінансовими інститутами, в яких акумулюються значні потоки фінансових ресурсів, вони завжди знаходилися під наглядом держави, а управління їх діяльністю завжди вимагало особливого підходу до організації інформаційного забезпечення. Виходячи з цього актуалізується дослідження історії розвитку ломбардної діяльності в контексті особливостей бухгалтерського обліку як формування теоретичного підґрунтя дослідження проблем організації та методики бухгалтерського обліку діяльності ломбардів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання історії бухгалтерського обліку як практичної діяльності піднімалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, Г.Г. Кірейцев, Кучер М.О. Козлова, С.Ф. Легенчук, Н.М. Малюга, В.Я. Соколов, Я.В. Соколов. В працях названих вчених розкриті питання розвитку бухгалтерського обліку, його методів та методик відображення окремих об'єктів, проте особливості діяльності ломбардів як об'єкту обліку не знайшли своє відображення, що зумовлює відсутність теоретичного обґрунтування організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку діяльності ломбардів як небанківських фінансових установ.

Викладення основного матеріалу. Ломбард є найстарішим фінансовим інститутом в історії розвитку економічних відносин в світі. Перші згадки про функціонування установ, які були прототипами ломбардів можна зустріти в історичних дослідженнях присвячених розвитку господарства в стародавньому світі (Греція, Рим і Китай).

Про виникнення ломбардів в Китаї існує легенда, відповідно до якої ломбарди були започатковані 1500 років тому злочинцем на ім'я Ван. "Ван знаходився в довічному ув'язненні. Він жив у в'язниці багато років і став серед ув'язнених найголовнішим. Цей Ван почав вимагати гроші в інших злочинців, грав в азартні ігри. Якщо хтось програвав, то він міг дати під заставу що-небудь із речей. Тому у Вана зібралось багато грошей і предметів. Коли його звільнили від покарання, він відкрив невеличкий ломбард, над дверима якого була вивіска з тарифами. Якщо предмет, наприклад, коштував десять юанів, то можна було закласти його за 5 юанів. Термін застави тривав кілька місяців. Якщо до вказаного часу річ ніхто не викуповував, ломбард мав право продати її. Так, бізнес, пов'язаний з ломбардом, швидко розвивався і став особливою галуззю заробітку грошей" [4]

Зародження ломбардної справи в Європі. Проте, незважаючи на досить ранню появу ломбардів в світі, їх історію необхідно починати 1462 року, коли в Італії, у місті Перуджі, французьким монахом Барнабо де Терні було засновано кредитну установу з видачею кредиту під заставу. "Для протидії хабарництву лихварів він запропонував проводити збір на підставу банку благодійного характеру. Пропозиція Барнабо де Терні мала успіх, і на зібрані кошти виникла банківська контора для видачі невеликих позик без відсотків. Конторі дали назву "Mont de Piete" [2].

Сам же термін "ломбард" походить від назви області в Італії (провінції Ломбардії). Попит на такі послуги породив ідею створення організації, здатної видавати населенню дрібні позики, але спроби не були успішними.

В результаті важких воєн, жителі Італії залишали свою батьківщину і розносили ідею створення "Mont de Piete" по всій Західній Європі. Вихідці з італійської провінції Ломбардії заснували у Франції та Англії Будинки "Ломбарди", який володів мережею позиково-заставних установ по всій Європі. Клієнтами Будинку Ломбарді були навіть королівські сімейства, наприклад, король Англії Едуард III. Іспанська королева Ізабелла заклала в ломбард діамантову корону, щоб фінансувати подорожі Колумба до Америки. Символом Будинку Ломбарді було зображення 3-х золотих куль, яке є універсальною торговою маркою ломбардів по всьому світу й сьогодні.

Алеев Э.А. в одному зі своїх досліджень розвитку ломбардної справи зазначив, що "через труднощі в економіці і проблеми банківської системи стало з'являтися все більше ломбардів, і через 30 років такі контори відкрилися по всій Італії (Савоя, Мантуя, Флоренція), але, оскільки вони вимагали змісту, з виданої позички утримувалося близько 6% річних. Також вихідці з італійської провінції Ломбардії заснували у Франції та Англії Будинки Ломбарда, який володів мережею позиково-заставних установ по всій Європі". [1]

В кінці XV ст. "Mont de Piete" вже були у всій Німеччині та Італії, однак в інших країнах Європи ця ідея видачі позик під заставу майна прикріпилась не так швидко.

Ломбарди з часом почали відкриватися у Бельгії, Франції і Англії, долаючи законодавчі негаразди і опір лихварів. Проблеми, труднощі в економіці і банківській системі тільки допомогли ломбардам показати, що вони є надійним фінансовим інститутом, і вже в кінці XVIII ст. ломбарди функціонували майже у всіх європейських країнах. [3]

У Франції на початку XVII ст. Hugues Delestre представив проект установи "mont-de-piete", з ентузіазмом рекомендуючи переваги цієї установи. "Проте у Франції та інших європейських країнах виникли серйозні проблеми. Слід зазначити, що становлення Mont de Piete не скрізь проходило без протидії. Проти знову зародженої установи лунали голоси з різних станів. Суперечки тривали до Лютеранського собору (1512-1517 рр.), на якому "Mont de Piete" отримав папську санкцію. У папській буллі 1515 р., було зазначено, що утримувані відсотки не повинні перевищувати адміністративних витрати і витрати на ведення справи" [2] У 1626 р. було наказано в кожному місті відкрити "mont-de-piete", що має видавати позички під 6%; але в наступному році вийшов наказ зупинити подальше відкриття. Лише в 1777 р. Неккер заснував паризький "mont-de-piete", що налічує сьогодні 24 відділення. "У Франції в 1851 р. прийнято закон, згідно з яким, нагляд за діяльністю ломбардів у департаментах довірено особливим радам - *conseils de surveillance*" [4]. Сьогодні у Франції діє понад 40 ломбардів з оборотами близько 450 млн. франків. У Бельгії близько 30 ломбардів, що утримуються громадами під контролем провінційних рад; їхні обороти досягають 350 млн. франків.

В Іспанії в 1702 р. засновано Мадридський "monte de piedad", що має нині 12 відділень і за його зразком відкрито ломбарди у деяких великих містах. У Німеччині перший ломбард засновано в Нюрнберзі в 1498 р. В Австрії з урядовими й громадськими ломбардами діяли приватні - віденський ломбард, який заснований в 1713 р. [4]

У Німеччині 4 урядові і понад 60 великих суспільних ломбардів (у містах з населенням понад 50 тисяч осіб).

В Англії на початку XVIII ст. було внесено білль про необхідність відкриття ломбарду, з огляду на те, що лихварі беруть до 80 %. У 1708 р. уряд дозволив створити такий банк, але в 1730 р. його мали ліквідувати через скоєну касиром крадіжку [4].

Розвиток ломбардів фактично започаткував розвиток кредитних відносин, так за царювання Анни Іоанівни в 1730 році було видано наказ монетній конторі про видачу кредитів під заставу виробів із золота і срібла. В 1754 р. наступна російська імператриця Єлизавета Петрівна поклала функції ломбарду на Державний позиковий банк. Проте як і раніше в заставу приймалися тільки дорогоцінні речі, і для більшості представників дворянства й купецтва кредит під заставу залишався, як і колись, недоступним. "Для боротьби з лихварями, які стягували величезні відсотки, було наказано монетній конторі видавати бажаним позички під заставу золотих і срібних речей, у розмірі 1/4 їхньої вартості, з 8 % у рік. У заснованому в 1754 р. державному кредитному банку видавали позички під заставу коштовностей і нерухомого майна" [4].

Функціонування ломбардів як самостійних господарюючих суб'єктів починається з 1772 р., коли Катерина II видала маніфест про створення спеціалізованих ломбардних закладів, на основі якого з'являються Санкт-Петербурзька і Московська позичкові скарбниці, які й вважаються, по суті, державними ломбардами" [3].

"З 1838 р. в Санкт-Петербурзі існує компанія для збереження і застави рухомого майна і товарів, що видає позички терміном на 12 місяців, у розмірі 1/2 зробленої нею оцінки, за 1% на місяць і 1% за збереження. У 1868 р. утворилося нове товариство для застави рухомого майна, а згодом затверджено статуту санкт-петербурзького столичного і приватного ломбардів. У Москві в 1869 р. засновано товариство, що надає позички під заставу рухомого майна на термін не більше 4 місяців, а в 1870 р. затверджено статут акціонерного товариства для відкриття комерційного позичкового банку в Москві, що видає позички терміном на 6 місяців" [4].

Позикові скарбниці настільки успішно вели свою комерцію, що, почавши з нуля в 1772 році, до 1801 року вони мали величезний для того часу капітал – 445 тис. рублів. Перший міський ломбард виник у Вологді в 1886 році, після затвердження його статуту, який виявився прийнятним і для пізніше створених міських ломбардів. До 1909 р. в Росії функціонувало близько 90 міських ломбардів, переважно в столицях і в великих містах, що видавали кредит під заставу [2].

Казьмирчук М.Г., досліджуючи особливості соціальної діяльності ломбардів в Україні в 1886-1917 рр встановила, що "на початку XIX ст. погляди щодо користі ломбардів втілювалися у створенні 1839 р. "Санкт-Петербурзької компанії для зберігання і закладу рухомого майна й товару", у затвердженні 1868 р. статутів Санкт-Петербурзьких столичного та приватного ломбардів, в організації Вологодського міського ломбарду 1886 р., що поклало початок становленню ломбардної справи в Російській імперії" [5].

З розвитком капіталістичних відносин, почали відкриватися акціонерні та приватні ломбарди. Пік розквіту ломбардів припав на передвоєнний час Першої Світової війни, тоді швидко зросла кількість акціонерних ломбардів. А сталося це тому, що приватні ломбарди мали набагато вигідніші умови порівняно з міськими та казенними ломбардами, оскільки у них була можливість залучення фінансів шляхом випуску акцій. До закриття приватного підприємництва в Росії призвела Жовтнева революція в 1917 році. Муниципальні і державні ломбарди закрили за рішенням влади, а приватні поділили долю комерційних банків, які були просто усунуті як інститут економічного життя суспільства [3].

Розвиток мережі ломбардів на акціонерних началах відноситься до кінця XIX-поч. XX ст. У 1917 році разом з акціонерними ломбардами нараховувалося 109 муниципальних (міських). З ліквідацією дореволюційних кредитних установ у 1918 році скасовано старі ломбарди [4].

Розвиток ломбардів в країнах Азії. Стосовно розвитку ломбардної діяльності в країнах Азії, то найбільшого поширення вони здобули в Китаї та Російській імперії.

Так до початку XX ст. понад 200 ломбардів функціонували в Пекіні. До найбільших ломбардів, які визначали напрями даної галузі, відносилися - Чан, Лю, Дун, Мен. Власниками вказаних ломбардів були чиновники, відповідальні за внутрішні справи династії Цин і євнухи. У зв'язку з тим, що ломбарди мали велике значення в формуванні державного бюджету, вони були під жорстким контролем держави.

"Система ломбардів мала свої традиції. Так, працівники ломбардів славилися своєю впертістю, прилавки були високими, на стіні було написано великий ієрогліф "застава". Працівники і хазяїн ломбарду працювали душа в душу, легко ошукували клієнтів. Фахівець з вивчення звичаїв Китаю Лі Цзиньлун зазначає: "Старі ломбарди мали свої правила. Наприклад, вони не брали крадені речі. Звичайно господарями ломбарду були євнухи, які добре знали предмети, що знаходилися в імператорському палаці" [4].

В XX ст. розвиток ломбардного бізнесу був перемінний, що пов'язано зі зміною владних режимів. Проте, ломбарди завжди залишалися одним з найприбутковіших видів бізнесу. Так, у 1939 році в Пекіні, який у 1928-1949 рр. мав назву "Бейпін" нараховувалося 87 ломбардів, прибуток яких складав 35 % загальної суми капіталу, що в грошову виразі становило 500 тис. юанів.

Розвиток ломбардів в кінці XX та на початку XXI ст. характеризується зміною клієнтури таких організацій, що пов'язано з тим, що пекінські ломбарди "Цзиньбао", "Хуася", "Фучан" і "Міншен" брали в заставу речі від громадян закордонних країн, у тому числі Ліберії, Йорданії, Нігерії, Лесото, Камеруну, США, Філіппін, Республіки Корея і Японії, що пов'язано з розвитком освітньої галузі, а саме навчанням студентів.

"За словами директора найбільшого пекінського ломбарду "Цзиньбао", тільки в 2005 році 70 іноземців заклали в ломбард свої речі. Сума грошей, що видаються під заставу речей у ломбарді, зазвичай не перевищує 10 тисяч юанів. Клієнти викуповують речі протягом двох тижнів. Крім іноземних студентів, деякі туристи, комерсанти і дипломати теж звертаються за терміновою фінансовою допомогою до ломбардів" [4].

Іноземці звертаються до ломбарду, а не до банку, оскільки в ломбарді усе робиться дуже просто і швидко, на формальності витрачається близько 10 хвилин. Ломбарди в Аомені, що була португальською колонією на півдні Китаю, мають давню історію і багатий досвід, що варто вивчати. Там є три види ломбардів, заставний термін яких складає відповідно: три роки, від одного до двох років, від чотирьох місяців до одного року. Чим довший термін, тим нижчі відсотки. Ломбардів з коротким заставним терміном і великим відсотком більше, і вони стрімко розвиваються. До них звертаються часто аматори карткових ігор і особи, яким терміново потрібна готівка.

Зародження ломбардів в Україні. Розвиток ломбардної справи в Україні в дорадянський період має свої особливості та характеризується своєю різноманітністю, що пов'язано з поділом українських земель між Російською імперією та Річчю Посполитою, а пізніше частина земель входила до складу Австро-Угорської імперії.

Історичні дослідження вітчизняних вчених вказують, що ломбарди з XVI ст. до XVIII ст. розвивалися в двох напрямках, як окремі підприємницькі структури, так і при церквах. Хоча українські землі знаходилися під владою

різних держав, їх розвиток, а особливо специфіка діяльності були подібними, що пов'язано з перейманням європейського досвіду ломбардної справи Російською Імперією. Загалом діяльність ломбардів була схожою, проте відрізнялася їх роль в розвитку економічних відносин в державі та місце в системі державного регулювання та контролю за господарською діяльністю, що не могло не відкласти свій відбиток на системі бухгалтерського обліку. Адже висувалися особливі вимоги до інформації про діяльність ломбардів, результатів їх діяльності та розподілу.

Розвиток ломбардів на території України в XIX ст., яка належала Російській імперії характеризувався європейськими традиціями законодавчого регулювання, незважаючи на більш жорсткий контроль. Перші ломбарди на згаданій території були створені в останній третині XIX ст. та існували в двох формах: приватній та державній. Основною метою функціонування даних фінансових установ була боротьба з лихварством, що набуло значного поширення в ті часи.

Перші ломбарди були створені в 1880 р. в м. Одесі, що було пов'язано з наданням місту 25000 рублів для фінансування робіт з будівництва гавані. Фінансування було строкове, платне та обов'язково повинно було повертатися. Тому, з метою акумулювання тимчасово вільних коштів в будівництві гавані, спеціально створений комітет почав видавати гроші під заставу цінних речей і товарів. Перша позика була видана італійцю, невдовзі кілька позичок по 1000 рублів почали видавати під заставу сірки. Позики також видавали під заставу будинків, воску, хутряних товарів, олій.

Стосовно приватних ломбардів, то вперше на території України такий суб'єкт господарювання був створений в 1886 року, його капітал становив 500 тисяч рублів, який невдовзі було збільшено до 700 тисяч рублів. "Знаходився ломбард у спеціально побудованому будинку на вулиці Польській, 10. Тут були спеціальні каси, комори, склади, аукціонний зал для продажу прострочених застав. У перший рік існування ломбард видав позичок на 435839 рублів, а в 1893 році – на 2226487 рублів. Потім розпочався прийом на збереження громіздких речей –

меблі, рояль, фісгармонія, екіпаж, молотарка тощо, для чого найняли спеціальне приміщення під склад. Ця будівля сьогодні є пам'ятником архітектури" [4].

Характеризуючи динаміку розвитку ломбардної справи в Україні в кінці XIX на початку XX ст., то варто зазначити про значний розвиток державних ломбардів, які знаходилися під відомчим контролем Міністерства Фінансів та Міністерства Внутрішніх справ.

В даний період ломбарди в основному створювалися в найбільших містах, серед яких: Харків, Миколаїв, Херсон, Чернігів, Житомир, Одеса, Київ. Поширення ломбардів в найбільших містах України було пов'язано зі специфікою їх діяльності, результативність якої залежала від економічного розвитку міста, населення та його капіталу.

Стовно державного регулювання ломбардів в даний період, то вітчизняна дослідниця історичного розвитку ломбардної справи в Україні М.Г. Казьмирчук стверджує, що "У 1886-1917 рр. нормативне регулювання роботи ломбардів не було сприятливим з огляду на брак чітко оформленої законодавчої бази, спеціальних законів, загальнодержавних актів, які б відповідали вимогам ведення капіталістичного господарства та чітко визначали місце ломбардів серед інших кредитних закладів, не було запроваджено урядом до кінця XIX ст. Діяльність ломбардів у 1886-1917 рр. регулювалась окремими законами, спрямованими на впровадження жорсткого державного контролю. Держава, активно втручаючись у ломбардну сферу, і такою політикою, з одного боку, обмежувала всілякі зловживання в ломбардних структурах і призводила до здешевлення кредитів, а, з іншого боку, її патерналістична політика негативно позначалася на діяльності невеликих провінційних ломбардів імперії, в тому числі і в Україні" [5].

Розвиток ломбардної справи в зазначений період мав вагомим значення як в зміцненні економічного становища українських земель, так і підвищенні показників соціального становища населення, через виконання даними фінансовими установами ряду соціальних функцій. Загалом, досліджуючи даний етап розвитку ломбардної справи можна дати наступну характеристику даним специфічним фінансовим установам (рис. 1).

ЛОМБАРДИ ЯК КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ЗАХІДНОГО ТИПУ

Діяльність ломбардів регулювалась протекціоністською політикою Російської імперії, яка потребувала економічної стабільності й цілісності, приведення господарства губерній та країв до більш однорідного економічного розвитку, розширення внутрішнього ринку. Проте, контакти з європейськими державами, потреба в підтриманні міжнародного престижу та початок створення підґрунтя для розвитку промислового капіталізму в Російській імперії обумовили необхідність гнучкого впровадження прозахідного типу підприємницьких відносин

ПРИСТОСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОМБАРДІВ ДО РОСІЙСЬКИХ КОНТРОЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД

Держава, активно втручаючись в діяльність ломбардів, такою політикою, з одного боку, обмежувала всілякі зловживання в ломбардних структурах і призводила до здешевлення кредитів, а, з іншого боку, її патерналістична політика негативно позначалася на діяльності невеликих ломбардів, створених у провінціях імперії, в тому числі і в Україні. З'їзди розпорядників ломбардів сприяли нагромадженню практичного досвіду та остаточному усвідомленню необхідності вдосконалення нормативного регулювання ломбардної справи

ЛОМБАРДИ ЯК ГРОМАДСЬКІ УСТАНОВИ, В ЯКИХ ДОМІНУВАЛА СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ

Попит серед міського населення на ломбардні кредити давав змогу розширювати штат службовців, підвищувати зарплату та призначати премії. Соціальна діяльність ломбардів щодо своїх службовців виявлялась у наданні квартир, медичної допомоги за рахунок установи, опалення, освітлення, телефонізації жител та робочих місць. Службовці, в свою чергу, сприяли розвитку ломбардів своєю участю в суспільно-політичних подіях та відданою працею

ЛОМБАРДИ ЗАДОВОЛЬНЯЛИ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ РІЗНИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

Іх відкритість для різних соціальних верств, якість та порівняна легкість отримання позик сприяла їх безперерйній діяльності та попиту серед клієнтури, склад якої залежав від сезонності, зростання міст, позиції керівництва, певних історичних подій. Відображення клієнтами позитивних та негативних сторін їх діяльності сприяло вдосконаленню системи захисту прав та пошукам шляхів покращення організації

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛОМБАРДІВ

Прояви благодійності українських ломбардів відрізнялися від західних, де вони вважалися безумовно благодійними, оскільки їхні прибутки йшли виключно на зростання оборотних коштів і зниження відсотків по кредитах для населення. В Російській імперії особливість благочинної риси ломбардів втілювалась у прийнятті та залученні пожертв через редакції періодичних видань, збільшення допомоги службовцям через лікування та пенсії, виділенні додаткових коштів на премії та до свят, учасникам бойових дій та їхнім сім'ям, допомозі бідним. Благодійниками виступали приватні, світські та анонімні особи через ломбарди, вважаючи їх благодійними установами, куди зверталися по допомогу. Міські ломбарди відраховували на благодійні потреби кошти із своїх прибутків

Рис. 1. Характеристика діяльності ломбардів в дорадянській Україні

Радянський період розвитку ломбардів.

Міжвоєнний період. У 1922-23 рр. в СРСР були створені державні ломбарди – госпрозрахункові підприємства, що перебували під наглядом місцевих Рад в системі установ побутового обслуговування. Вони зобов'язувалися надавати населенню за невелику плату можливість збереження предметів особистого користування і домашнього споживання, а також одержання позичок під заставу цих предметів [4].

17 липня 1928 року Рада народних комісарів видала постанову "Про комунальні та акціонерні ломбарди". Основною метою діяльності таких організацій відповідно до вказаної постанови було надання міському населенню можливості користуватися споживчими кредитами.

Предметом діяльності вказаних ломбардів була видача позик під ручну заставу, окрім відсоткових та цінних паперів. "У заставу приймалися дорогоцінні метали у зливках та виробках, дорогоцінне каміння, перли, сукні, меблі та інше, крім валюти і цінних паперів. Ломбарди за плату приймали на зберігання речі, здійснювали продаж з аукціонного торгу закладених і зданих на зберігання предметів" [6].

Крім того, комунальні та акціонерні ломбарди мали право зберігати майно (табл. 1). Так, відповідно до параграфу 1 положення "Комунальні та акціонерні ломбарди мають також право приймати на зберігання майно і без видачі позик, а також з продажу з аукціонного торгу або з вільної ціни як від позичальників ломбарду належать їм застав до настання терміну повернення позички, так і від осіб, які віддали ломбарду своє майно на зберігання" [8]

Таблиця 1. Характеристика діяльності ломбардів в СРСР в міжвоєнний період

Комунальний ломбард	Акціонерний ломбард
<i>Особливості створення</i>	
заснуються міськими радами та місцевими виконавчими комітетами при відділах комунального господарства	заснуються міськими радами та місцевими виконавчими комітетами
<i>Установчі документи</i>	
Коло дій комунального ломбарду та порядок його відповідальності за збереження прийнятих закладів визначається його статутом, який затверджується Народним Комісаріатом Фінансів	Діє на основі статуту, основні положення якого регулюються положенням про акціонерні товариства, у вигляді змішаних акціонерних товариств
Нормальні статuti комунальних та акціонерних ломбардів розробляються відповідно до цієї постанови Народним Комісаріатом Фінансів, за погодженням з Народним Комісаріатом Юстиції та Народним Комісаріатом Внутрішніх Справ Р.С.Ф.С.Р. і затверджуються Економічним Радою Р.С.Ф.С.Р. [8]	
<i>Контроль за діяльністю</i>	
Народний Комісаріат Фінансів Р.С.Ф.С.Р. здійснює нагляд за правильністю дій як комунальних, так і акціонерних ломбардів та за дотриманням ними вимог статуту, а також регулює умови наданого ними населенню кредиту	

Відповідно до діючого радянського законодавства про акціонерні товариства в міжвоєнний період діяльність акціонерних товариств регулювалася статутом, яким визначалися особливості формування статутного капіталу та розподіл прибутку. Всі ці особливості мали вплив на бухгалтерський облік, адже виступали об'єктами облікового відображення.

Так, зокрема законодавством було встановлено наступне:

– в сфері формування власного капіталу:

мінімальний розмір основного (статутного) ломбарду встановлено в сумі 25 тис. руб.; власниками акцій ломбарду могли бути як органи державної влади та держані підприємства, так і приватні особи, при чому першим повинна належати не менше половини основного капіталу, а другим - не більше двадцяти п'яти відсотків акцій ломбарду; при додаткових випусках акцій місцеві виконавчі комітети і міські ради, які є акціонерами ломбарду, мають переважне перед іншими акціонерами право придбання знову випущених акцій; розмір дивіденду, що видається по акціях, не може перевищувати шести відсотків річних.

– в сфері формування та розподілу прибутку: з чистого прибутку, що залишається за вирахуванням відратувань в резервний капітал та інших встановлених законом відратувань, утворюється спеціальний "капітал видачі дивіденду" у розмірі, що забезпечує на три роки видачу вказаного в п. "г" цієї статті дивіденду; чистий прибуток, що залишається після виробництва зазначених у п. "д" цієї статті відратувань, звертається на збільшення основного капіталу і на здефлевіння і полегшення умов кредиту, що надається ломбардами нужденному міському населенню.

З початком політики масової націоналізації в економічній сфері було проведено ряд реформ, в результаті яких ломбарди припинили своє існування у вигляді акціонерних та комунальних підприємств.

Повоєнний період. Регулювання діяльності ломбардів в повоєнний період здійснювалося Цивільним кодексом Української РСР (1966 р.) та Постановою Ради Міністрів Української РСР про затвердження Типового статуту ломбарду (1979 р.). При чому Цивільний кодекс регулював питання застави та договору застави в ломбардах (статті: 183, 184, 186, 189), а Постанова про типовий статут ломбарду регулювала питання діяльності ломбардів, управління ними та операції, які мали право здійснювати.

Діяльність ломбардів в даний період мала два напрями, як і відповідно до постанови 1928 р. Так, ломбарди мали право зберігати майно населення та видавати кредити під заставу. Відповідно до статті 10 Постанови Про типовий статут ломбарду: "а) приймає на схов від громадян предмети домашнього вжитку і особистого користування; б) видає громадянам позички під заставу предметів домашнього вжитку і особистого користування" [7].

Створення ломбардів могло відбуватися двома шляхами, як окремого підприємства, що створювалося за рішенням виконавчого комітету обласної, міської (міста республіканського підпорядкування) Ради народних депутатів, погодженим з Міністерством побутового обслуговування населення УРСР, і підпорядковується безпосередньо обл(міськ)побутуправлінню або як окремого підрозділу у складі підприємства служби побуту. Особливістю діяльності ломбардів було те, що всю свою діяльність вони здійснювали на основі госпрозрахунку та могли користуватися позиками Держбанку СРСР. У разі, якщо ломбард був створений в складі підприємства служби побуту позика Держбанку СРСР надавалися підприємству.

Особливістю розвитку ломбардів в УРСР було те, що вони мали можливість відкривати філіали (відділення), приймальні пункти і бюро обслуговування з приймання від громадян вдома майна на схов і в заставу, за винятком виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, які можуть бути прийняті тільки в приміщеннях ломбарду.

За прийняття на схов і в заставу майно ломбард несе матеріальну відповідальність у встановленому порядку. Таке майно ломбард зобов'язаний був застрахувати. "Ломбард повинен страхувати прийняте ним в заставу майно в повній сумі його вартості за оцінкою, яка була зроблена за згодою сторін при прийнятті майна в заставу, а вироби з дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів – по державних розцінках" [9]. Постановою було обумовлено заборону приймати під заставу іноземну валюту та цінні папери, а також майно оцінене на суму менше, ніж 10 карбованців. Оцінка майна здійснювалася за згодою сторін, а вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння і перлин – за державними розцінками.

Розглянемо особливості діяльності ломбардів у вище зазначених напрямках (табл. 2)

Таблиця 2. Характеристика операцій, які здійснювалися ломбардами в післявоєнний період в УРСР: положення нормативних актів

Операції зберігання майна	Операції ломбардних позик
Документальне оформлення	
охоронні квитанції (параграф 15 Постанови Ради Міністрів Української РСР про затвердження Типового статуту ломбарду від 19 червня 1979 р. № 315)	заставні білети (стаття 184 Цивільного кодексу Української РСР від 23.11.66)
форми яких були встановлені Міністерством побутового обслуговування населення УРСР за погодженням з Міністерством фінансів УРСР	
Плата	
7 процентів на рік від суми оцінки прийнятого майна	3 проценти річних від суми виданої позички
плата за схов справляється наперед за весь строк схову, обумовлений при здачі його в ломбард	плата за схов майна прийнятого в заставу і проценти по позичці справляються ломбардом за весь строк знаходження майна в ломбарді при погашенні позички
При визначенні плати за схов і процента по позичці враховувалися витрати за час зберігання майна до його продажу, але не більше двох місяців після закінчення строків, передбачених для викупу застави і зберігання майна	
Припинення дії договорів	
В разі невитребування зданого на схов майна у зазначений в охоронній квитанції строк і неподовження письмовою заявою строку схову ломбард зберігав це майно протягом двох місяців. Після закінчення цього строку майно передається ломбардом для продажу. З суми, вирученої від продажу майна, погашаються: плата за схов, видана позичка, процент по позичці і витрати по продажу майна. Залишок суми повертається ломбардом власнику охоронної квитанції або заставного білета при їх поверненні або передається на його ім'я на зберігання у депозит нотаріальної контори	В разі непогашення в установлений строк позички, забезпеченої заставою майна в ломбарді, ломбард після закінчення пільгового місячного строку передавав це майно торговельним організаціям для продажу по дійсній вартості, але не нижче за встановлену оцінку. Продаж майна здійснювався відповідно до Правил комісійної торгівлі неподовольними товарами, затвердженими Міністерством торгівлі УРСР (Абзац перший пункту 19 із змінами, внесеними згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР № 103 (103-87-п) від 30.03.87 р.)
Вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, перлин і годинники в золотому корпусі реалізувалися ломбардом в порядку, встановленому Міністерством фінансів СРСР	
Не витребуваний протягом трьох років з дня продажу майна залишок суми підлягає внесенню в доход союзного бюджету не пізніше, ніж через місяць після закінчення вказаного строку	
Якщо торговельні організації не приймають майно для продажу або повертають його у зв'язку з неможливістю реалізації, то ломбард у встановленому порядку справляє з власника майна плату за схов, видану позичку, проценти по позичці та інші витрати, зазначені ломбардом	

Розмір позички, яка видавалася ломбардом під заставу не перевищувала 65 процентів від суми оцінки заставленого майна. Під заставу виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, перлин, годинників у золотому корпусі видавалася позика в межах до 90 % від суми оцінки.

Граничний розмір позики, яка видавалася на один заставний білет, не перевищувала 200 карбованців. В окремих випадках з урахуванням вартості заставленого майна (1000 карбованців і більше) розмір позички міг бути збільшений до 300 карбованців. Позики видавалися ломбардом на строк до трьох місяців.

Обсяг виданих кредитів за 1972 рік склав близько 40 млн. рублів. Ломбардам надано право використовувати для розвитку своїх операцій банківський кредит.

Отже, виходячи з вище викладеного, можна говорити, що розвиток ломбардної справи в Україні та світі вказує на те, що ломбард є повноцінним суб'єктом господарювання, та виконує ряд економічних а соціальних функцій. Це вказує на необхідність розвитку науки про бухгалтерський облік в напрямі удосконалення теоретичних та організаційно-методологічних положень бухгалтерського обліку діяльності ломбардів. Науковий пошук повинен враховувати довголітню історію формування та розвитку даного виду господарської діяльності в Україні, яку пропонуємо періодизувати наступним чином:

- зародження ломбардної справи на території України (XVI – XVIII ст.ст.);
- створення перших ломбардів на території України та початок нормативного закріплення даних господарських структур (кінець XVIII – 1917 рр.);
- міжвоєнний період (1917 – 1945 рр.);
- повоєнний період (1945 – 1990 рр.);

Таким чином, запропонована періодизація розвитку ломбардної справи в Україні характеризує особливості формування та розвитку даних господарських структур від їх зародження до початку ринкових перетворень в державі. Особливості розвитку ломбардного бізнесу в незалежній Україні має свої особливості, які будуть розкриті в характеристиці нормативного регулювання, їх діяльності та її облікового відображення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження розвитку ломбардів в Україні та світі, дало можливість встановити особливості діяльності даних фінансових установ в різні історичні періоди від середньовіччя і до сьогодення, що дозволило встановити специфіку господарської діяльності ломбардів та обґрунтувати основні її об'єкти.

Дослідження особливостей ломбардної справи на різних етапах економічного розвитку вітчизняної господарської системи сприяли обґрунтуванню умов виникнення ломбардів на території Російської Імперії та України зокрема, а також визначенню місця і ролі ломбардів в розвитку економічних відносин в державі та місця в системі державного регулювання та контролю за господарською діяльністю того періоду, що не могло не відкласти свій відбиток на системі бухгалтерського обліку

Список використаної літератури:

1. Алеев Э.А. Ломбарды и перспективы их развития в России / Э.А. Алеев // Сервис в России и за рубежом. – 2007. – № 4. – С 14-22.
2. Историческое развитие ломбардов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.avanslombard.ru/articles/091009>
3. История ломбардов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lombard-kiev.com.ua/raznoe/istoriya-lombardov-chast-2.html>
4. Історія та сьогодення ломбардів // Україна фінансова: інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/027.htm
5. Казьмирчук М.Г. Соціальна діяльність ломбардів під російської України (1886 – 1917 рр.): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / М.Г. Казьмирчук, - Київ, 2007. – 19 с.
6. Первые советские ломбарды: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kadis.ru/columns/column.php?id=68316>
7. Постанова Ради Міністрів Української РСР "Про затвердження Типового статуту ломбарду" від 19 червня 1979 р. № 315: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/315-79-p>
8. Постановление совета народных комиссаров РСФСР о коммунальных и акционерных ломбардах от 17 июля 1928 года: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.domovodstvo.ru/smi/78F4B85ABC4F5AC6C32577C1004F2A96.html>
9. Цивільний кодекс Української РСР від 23.11.66 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0008.html

ДИКА Олена Сергіївна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблеми обліку, аналізу і контролю в ломбардах.

Стаття надійшла до редакції: 06.03.12. р.